

Аналіз функціонування офшорних зон та шляхи подолання наслідків їх негативного впливу на економіку України

Мартиненко В.О.

кандидат наук з державного управління, доцент,
ННІ БТ «УАБС» Сумського державного університету

Гордієнко В.П.

кандидат економічних наук, доцент,
ННІ БТ «УАБС» Сумського державного університету

У статті розглянуто підходи до усунення негативних наслідків функціонування офшорних зон. Розкрито питання мотивації втечі капіталу з України. Виявлено переваги та недоліки використання суб'єктами господарювання та державою офшорних зон. Проаналізовано інвестиційну діяльність офшорного бізнесу. Окреслено можливі та найбільш доцільні напрями на шляху до усунення негативних наслідків функціонування офшорних зон.

Ключові слова: офшори, офшорна зона, тіньові офшорні операції, офшорний центр, офшорна юрисдикція, втеча капіталу.

Мартыненко В.А., Гордиенко В.П. АНАЛИЗ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОФШОРНЫХ ЗОН И ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОСЛЕДСТВИЙ ИХ НЕГАТИВНОГО ВЛИЯНИЯ НА ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены подходы к устранению негативных последствий функционирования офшорных зон. Раскрыты вопросы мотивации оттока капитала из Украины. Выявлены преимущества и недостатки использования субъектами хозяйствования и государством офшорных зон. Проанализирована инвестиционная деятельность офшорного бизнеса. Определены возможные и наиболее целесообразные направления на пути к устранению негативных последствий функционирования офшорных зон.

Ключевые слова: офшоры, офшорная зона, теневые офшорные операции, офшорный центр, офшорная юрисдикция, бегство капитала.

Martynenko V.O., Gordiyenko V.P. ANALYSIS OF FUNCTIONAL ZONES AND WAYS OF EXTENSION OF THE CONSEQUENCES OF THEIR NEGATIVE INFLUENCE ON THE ECONOMY OF UKRAINE

The article deals with approaches to eliminating the negative consequences of the functioning of offshore zones. Issues of motivation for capital flight from Ukraine are revealed. The advantages and disadvantages of use by business entities and state of offshore zones are revealed. The investment activity of offshore business is analyzed. Possible and most expedient directions on the way to elimination of negative consequences of functioning of offshore zones are outlined.

Keywords: offshore, offshore zone, shadow offshore operations, offshore center, offshore jurisdiction, capital flight.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасну світову економіку важко уявити без функціонування офшорного бізнесу. Підприємці більшості країн використовують офшорні центри для максимізації прибутку, зменшення податків та захисту власного капіталу, переходячи до тіньового сектору, уповільнюючи економічний розвиток країни, створюючи перепони для трансформаційних процесів, котрі спрямовані на покращення добробуту держави. Українські підприємці не є винятком і знаходяться поміж лідерів за кількістю створених офшорних компаній, діяльність яких негативно впливає на державний бюджет та економічне зростання. Економічні трансформації, що відбуваються на сучасному етапі в Україні, націлені

на створення ринкової економіки, боротьбу з тіньовим сектором та всебічну співпрацю з Європейським Союзом. Тому ключовими проблемами держави є розширення зовнішньоекономічної діяльності, залучення інвесторів та запобігання порушенням чи уникнення податкових зобов'язань для заощадження чи збільшення рентабельності виробничої або фінансової діяльності. Виходячи з вищезазначеного, можемо сказати, що всебічне дослідження функціонування офшорних зон та їх впливу на економіку України є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що сьогодні проблеми діяльності офшорних компаній та комплекс проблем, пов'язаних з виникненням та функціонуванням офшорних зон, є предметом

дослідження багатьох дослідників. Питанням впливу офшорних зон на економіку України присвячують свої праці такі науковці, як, зокрема, О.К. Бозуленко [1], Ю.О. Волкова [2], Д.В. Полотенко [3], В.А. Предборський [4], Є.В. Редзюк [5], О. Соїна [6], Е. Шамбост [7], О.В. Шереметинська [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча внесок названих дослідників у вирішення проблем офшоризації важко переоцінити, все ж таки актуальним є питання впливу наслідків функціонування офшорних центрів на економіку країни та шляхи боротьби з ними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розгляд негативних та позитивних наслідків діяльності офшорних зон, специфіки їх функціонування та впливу на економіку країни, формування підходів до ефективної деофшоризації економіки України.

Для досягнення мети ставимо такі завдання, як дослідження розвитку та форми офшорів у світовій економіці; виявлення сучасних особливостей офшоризації бізнесу; відзначення специфіки української офшоризації; пропозиція шляхів для ефективної деофшоризації економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з особливостей на сучасному етапі економічного розвитку в умовах глобалізації є функціонування офшорних зон, тобто таких фінансових центрів (або так званих податкових гаваней), які створюють для бізнесменів сприятливий валютно-фінансовий та фіскальний режим, а також високий рівень банківської та комерційної таємниці. Проте важливо відзначити, що сьогодні термін «офшорна зона» не має чіткого загальноприйнятого визначення, тому кожна країна самостійно визначає, які країни та території вважати офшорними зонами. В Україні повний список офшорних зон приведений у «Переліку офшорних зон», затвердженому Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р. № 143-р [9].

Самі по собі офшори не є чимось поганим, адже це зона, де на законних підставах компаніям надають певні бонуси. Серед їх позитивних сторін слід назвати:

- створення сприятливих інвестиційних умов, що є наслідком підвищення кількості та розмірів інвестиційних вкладів;

- зменшення податкового тиску, за рахунок чого активізується соціально-економічна діяльність цих країн у світовій економіці;

- зниження інвестиційного ризику та забезпечення права власності, що сприяє більш стабільному розвитку;

- сплата необхідних зборів до державного бюджету під час реєстрації офшорного підприємства; офшорні фірми для досягнення своїх цілей активно користуються інфраструктурою країни;

- стимулювання конкурентоспроможності підприємств, надання їм можливості створювати стратегії розвитку, які є більш гнучкими порівняно з конкурентами;

- зміцнення міжнародних стосунків;

- можливість виступати полігоном для застосування провідних управлінських технологій з-за кордону, перш за все інформаційних у сфері банківської справи та засобів зв'язку.

Серед негативних сторін діяльності офшорних зон виділяємо:

- уникнення оподаткування, наслідком чого є недобросовісна податкова конкуренція (згідно з підрахунками експертів британської організації «Oxfam» щорічні втрати бюджету від недоотримання податків у країнах, що розвиваються, складають 124 млрд. дол. США [10]);

- дестабілізація економіки, оскільки офшорні зони в перспективі акумулюють великі обсяги капіталу, а особливо спекулятивного (згідно з оцінками експертів сума коштів, що щороку переводиться в офшорні зони з країн, що розвиваються, сягає 800 млрд. євро [10]);

- створення сприятливих умов для відтоку капіталу;

- зростання тінізації економіки та стимулювання «відмивання» коштів, одержаних злочинним шляхом (згідно з оцінкою МВФ масштаби «відмивання» доходів кримінального походження сягають 2–5% світового ВВП);

- вплив на соціальний стан в державах-донорах, що пов'язане з ухиленням від сплати податків;

- невиправдано великі обсяги вкладання коштів в організацію офшорної юрисдикції порівняно із закордонними інвестиціями, оскільки досить часто офшорні центри слугують для нього лише транзитною базою;

- намагання компаніями користуватися внутрішнім ринком в офшорній зоні для демпінгу товарів, які не відповідають міжнародним стандартам;

- велика похибка під час створення економічних прогнозів;

- сприяння підвищенню рівня безробіття в країнах-донорах.

Сама діяльність офшорної зони, як зазначають науковці [11], здійснюється за допомогою складного механізму організації її функціонування, до складу якого входять такі елементи:

- економічний (інструмент державного оподаткування, регулювання, інвестиційно-інноваційний засіб);
- фінансовий (спосіб формування та перерозподілу коштів, грошових потоків);
- правовий (система законодавчих норм, які створені та застосовуються для регулювання функціонування офшорних юрисдикцій);
- інституційний (засіб взаємозв'язків інституцій під час офшорної діяльності);
- організаційний (система підходів, котра застосовується для організації функціонування офшорної юрисдикції);
- інформаційний (система інформаційно-комунікаційного забезпечення функціонування офшорних центрів).

Як показують дослідження, офшори використовують бізнесмени практично в усіх видах діяльності та в усіх країнах. Зрозуміло, що Україна не є винятком. Більше того, наші підприємці перебувають серед лідерів за кількістю створених офшорних компаній, а тривала економічна криза лише загострює проблему оптимізації податків і бізнесу та підвищує популярність офшорів.

Причинами такого становища, за якого офшорні зони активно використовуються підприємцями та окремими особами в Україні, на нашу думку, є накопичення значних капіталів, що потребують легалізації; неефективність податкової політики; небезпека декларування високих доходів; корупція численних контролюючих чиновників; зневіра у владі; нестійкий макроекономічний стан; низький розвиток фінансового ринку; незахищеність належним чином права власності, що призводить до рейдерства або податкового тиску; недостатньо сильна українська судова система, яка б захищала верховенство права та права власника; несприятливий інвестиційний клімат та умови розвитку підприємницької діяльності.

Окрім вищезазначених чинників, є інші мотиви використання національними підприємствами офшорних зон, серед яких слід назвати такі: низька або нульова ставка податку (зазвичай податок на прибуток в офшорних юрисдикціях практично відсутній або не переважає 1–2%, а зареєстровані у цих державах компанії не сплачують жодних інших податків, крім річного збору, неза-

лежно від прибутку, одержаного компанією); легкість реєстрації фірми (сума статутного капіталу офшорної компанії переважно не обліковується, а процес реєстрації є умовним та виконується за дорученням); відсутність в офшорних юрисдикціях зобов'язання стосовно подачі звітності; рух капіталу та нерозголошення даних про його власників; добровільна наявність засновників фірми.

На відміну від країн заходу, бізнес в Україні також зазнає впливу від політичних та регуляторних заходів, що створює додаткові мотиви, здебільшого мотиви для великого бізнесу, працювати в Україні за посередництва офшорів. Підтвердженням існування перекосів у застосуванні державних інструментів регулювання української економіки є дані рейтингу сприятливих умов для підприємницької діяльності, де Україна посідає 142 місце, що спричиняє недоотримання бюджетом податкових надходжень. Однак створення таких фірм в офшорних зонах не забороняється законом, а дохід офіційно з'являється у суб'єктів господарювання інших держав.

Водночас не можна не погодитися з думкою О.А. Гарасюка, який зазначає, що за допомогою впровадження офшорних структур можна досягти можливості самостійного оптимального фінансування власних інвестиційних проектів; створення та нарощування оборотних коштів, зокрема за рахунок зниження невиробничих витрат (включаючи податкові); вільного транснаціонального переміщення капіталів; анонімності володіння й управління майном, фінансами та бізнесом загалом; застосування до бізнесу принципу «зручного прапора» та здобуття оптимальних умов, обумовлених законодавством, за комерційних операцій [12]. Тому кожного року можна спостерігати тенденцію до збільшення розмірів офшорних операцій з капіталом, які займають вагомe місце в експортно-імпортних операціях нашої країни [2].

Так, за різними даними, за останні 15 років з України виведено приблизно 170 мільярдів американських доларів. На Кіпрі, як зазначають експерти, компанії українського походження та українські багатії зберігають понад 30 мільярдів доларів США, зароблених в Україні. Це пояснюється тим, що між Україною та Кіпром підписаний договір про уникнення подвійного оподаткування та підтримку іноземних інвестицій. Тому сьогодні Кіпр ефективно виступає як в ролі своєрідного офшорного центру, так і в ролі своєрідного фінансового каналу, через який рухаються

світові капітали в економіку України. Значну частину цих коштів, які надходять з Кіпру, можемо розглядати як прямі інвестиції українського походження.

Згідно з даними Держкомстату загальна сума прямих інвестицій з України в економіку іноземних країн на січень 2017 р. становила 6,3 млрд. дол. США. Акціонерний капітал з України надійшов до 47 держав світу [13].

Аналізуючи динаміку інвестицій за 2012–2017 рр., можемо зробити висновок, що більше 90% інвестицій, котрі надходять з України до зарубіжних країн, становлять інвестиції до Кіпру (близько 5,9 млрд. дол. США). Незначною є частка інвестицій до іншої офшорної юрисдикції, а саме Віргінських островів (близько 57 млн. дол. США, тобто менше одного відсотка). Отже, справедливо стверджувати, що переважно всі інвестиції, які надходять з України, спрямовані в офшорні зони.

Аналогічна ситуація залишається відносно сталою протягом усього досліджуваного періоду та коливається в інтервалі від 88% до 94% незалежно від збільшення обсягу інвестиційних надходжень до іноземних країн та до зазначених офшорних зон загалом.

Однак частина капіталовкладень до офшорних юрисдикцій повертається назад у вигляді іноземних інвестицій. Так, станом на 1 січня 2017 р. загальна сума прямих іноземних інвестицій в Україну становила 37,5 млрд. дол. США, з яких Кіпр інвестує 9,6 млрд. дол. США, Нідерланди – 5,9 млрд. дол., Велика Британія – 2,0 млрд. дол. США, Віргінські острови (Британські) – 1,6 млрд. дол. США [13].

Проаналізувавши показники динаміки інвестицій з Кіпру та Віргінських островів у 2012–2017 рр. до України, справедливо стверджуємо, що частина коштів, які повертаються у вигляді зворотних інвестицій, також є сталою, а протягом досліджуваного часового проміжку становить в середньому 80% (майже 10 млрд. дол. США) для Кіпру та 11% (близько 2 млрд. дол. США) для Віргінських островів. Отже, бачимо, що розмір інвестицій в економіку нашої країни прямо залежить від офшорних зон, оскільки на їх основі відбувається діяльність майже 95% потоків інвестицій. Це кошти, які виведені з бюджету, зароблені на дешевій робочій силі, що не підлягала офіційному працевлаштуванню, несплачених податках та хабарництві.

З огляду на ці факти постає питання цивілізованої діяльності офшорних зон та офшорного бізнесу, а також з'являється потреба вдосконалення механізмів співпраці з офшор-

ними юрисдикціями для України. На нашу думку, для подальшого гармонійного розвитку економіки країни необхідно перейняти досвід високорозвинених країн світу щодо детінізації офшорної діяльності. Сьогодні ці країни успішно використовують механізм офшорів, націлюючи власні бізнес-структури на завоювання нових ринків збуту.

Не можна не погодитися з думкою Є.В. Редзюка, який відзначає, що Україна сьогодні у світогосподарських процесах відіграє роль об'єкта, а не суб'єкта політики, а очікуваних суспільством позитивних зрушень, на жаль, не відбувається.

На нашу думку, основну причину масового відпливу капіталу з України варто шукати всередині країни, отже, вона криється в непродумано жорсткій податковій політиці держави, пов'язаній з нестабільністю політичної та економічної ситуації в країні. Заплутаність податкових правил і валютних обмежень об'єктивно змушує платників податків шукати більш економічно ефективних шляхів ведення бізнесу з використанням офшорних компаній.

Для вирішення проблем, пов'язаних з офшорними зонами, розділяючи думку деяких науковців та аналітиків [4; 5; 14], ми вважаємо необхідним вжиття таких заходів:

- створення сприятливого інвестиційного клімату у вітчизняній економіці, що сприятиме легалізації вивезеного капіталу;
- реформування державно-адміністративного апарату країни, покращення функціонування державних інститутів з безпекової, правоохоронної, судової, адміністративної, комунальної, медичної та освітньої функцій, оскільки від якісного та чіткого виконання ними власних функцій залежить відношення вітчизняного бізнес-середовища до держави;
- запровадження процесів демонополізації, деолігархізації та децентралізації, тобто встановлення чесних і конкурентних «правил гри» для всіх без винятку бізнес-структур;
- розробка механізму, який унеможливував би в майбутньому повернення та функціонування механізмів тінізації, а також ухилення від оподаткування з посиленням відповідальності за ці правопорушення; для цього потрібно переглянути законодавство України та її Кримінальний кодекс щодо відповідальності за економічні правопорушення, щоби вони були логічними, адекватними і транспарентними до застосування;
- прив'язка фіскальних органів влади України під час накладання штрафних санкцій до суми загального доходу від продажів

на світових ринках, а не до неоподаткованого мінімуму доходів громадян (наприклад, штраф на 10% від суми доходів від продажів суттєво знизить привабливість використання офшорних зон);

- запровадження на рівні міжнародних стандартів бухгалтерського обліку обов'язкової звітності про діяльність в офшорних зонах;

- створення єдиного переліку юридичних та фізичних осіб, що зареєстрували компанії або відкрили рахунки в офшорах;

- запровадження санкцій по відношенню до податкових сховищ та тих, хто користується їх послугами, залежно від рівня прозорості операцій та міжнародного співробітництва;

- розробка ефективного виду моніторингу за грошовими операціями для Міністерства фінансів та Національного банку України;

- внесення змін до чинного законодавства для гармонізації з рекомендаціями Групи з опрацювання заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF);

- викриття і призупинення функціонування кримінальних груп у галузі банківської діяльності, регіональної економіки, де зосереджені чималі можливості для боротьби з відмиванням коштів, отриманих кримінальним шляхом;

- удосконалення системи валютного контролю щодо уповноважених банків за діями їхніх клієнтів, які пов'язані з переказами коштів за кордон за угодами, що потребують більшої уваги;

- удосконалення порядку первинного валютного контролю;

- підготовка низки підзаконних нормативно-правових актів, які б регулювали діяльність офшорного бізнесу;

- оприлюднення за допомогою засобів масової інформації ситуації щодо боротьби з відмиванням коштів, отриманих кримінальним шляхом;

- популяризація продуктивних форм і способів боротьби з тіньовими офшорними операціями;

- встановлення жорстких вимог до подачі інформації про здійснення електронних переказів;

- посилення вимог щодо контролю транзакцій, здійснюваних публічними особами, а також оточуючих їх особами, включаючи членів сім'ї, помічників, родичів тощо;

- посилення перевірки джерел доходів політичних діячів;

- посилення вимог до виконавчих органів боротьби з відмиванням коштів.

Усім вищезазначеним шляхам подолання проблем, пов'язаних з офшорними зонами, необхідне застосування активних дій з боку держави, а також тісної міжнародної співпраці. Для цього потрібні перш за все політична воля вищого керівництва країни та ефективна команда, яка взяла б відповідальність за вжиття цих заходів. Але, на жаль, станом на жовтень 2017 р. спостерігаються імітація реформ, корупційність та деградація владних інституцій, націленість керівництва держави на роль компрадорської еліти, що може тільки обслуговувати інтереси зовнішніх сильніших світових гравців, не виконуючи потрібних реформ та формуючи з України класичну слабку, некеровану та колоніально-відсталу країну [5].

Висновки з цього дослідження. На основі проведеного дослідження ми можемо зазначити, що офшорні зони є невід'ємною складовою світового економічного простору та об'єктивним проявом сучасної глобалізації; це новий вид діяльності для держави, за допомогою якого вона створює сприятливе середовище для іноземних інвесторів. Функціонування офшорних зон негативно позначається на стані української економіки, оскільки держава втрачає величезні кошти, котрі не надходять до Держбюджету. Щоби протидіяти масовій втечі капіталу в офшорні зони, доцільно рекомендувати органам управління країни спрощення значної кількості податкових інструкцій, скасування низки валютних обмежень, що стосуються взаємодії українських підприємств з іноземними контрагентами, а також створення ефективної стратегії для розвитку бізнес-структур і покращення підприємницького середовища з урахуванням світових інтеграційних процесів. З урахуванням світового досвіду офшори для України мають трансформуватися із зон утримування прибутку, капіталів та прав власності на активи у зону української юрисдикції, використовуючи їх як філіали або як трамплін для завоювання висококонкурентних закордонних ринків. Це дасть змогу Україні отримати суттєві фінансово-інвестиційні потоки, покращити соціально-економічне становище.

Усі зазначені вище шляхи вирішення проблеми офшорних зон потребують активних дій держави та тісного міжнародного співробітництва з метою створення спільної законодавчої бази та гармонізації податкової системи і системи штрафів для скорочення відтоку капіталу з держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бозуленко О.К. Роль офшорної фінансової діяльності у світовій фінансовій системі. Економіст. 2010. № 1. С. 51– 53.
2. Волкова Ю.О. Розвиток офшорних центрів у системі міжнародного бізнесу. Формування ринкових відносин в Україні. 2010. № 1. С. 43–48.
3. Полотенко Д.В. Вільні економічні зони в контексті регулювання економіки. Фінанси України. 2010. № 11. С. 18–25.
4. Предборський В.А. Детинізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: монографія. Київ: Кондор, 2005. 613 с.
5. Редзюк Є.В. Офшоризація світової економіки: перспективи для України і світу. URL: <http://aphd.com.ua/publication-34>.
6. Соїна О. Вільні економічні зони як фактор ринкової економіки. Економіка України. 1994. № 4. С. 35–37.
7. Шамбост Э. Энциклопедия офшорных зон. Москва, 2000. 586 с.
8. Шереметинська О.В. Вплив офшорних зон на економіку України. Економічний простір. 2016. № 105. С. 58–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2016_105_8.
9. Перелік офшорних зон: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р. № 143-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244091721>.
10. Кахович О.О., Натюшин О.К., Шуліка О.О. Функціонування офшорного бізнесу та необхідність його законодавчого регулювання. Економічний простір. 2011. № 46. С. 12–20.
11. Бекряшев А.К. Теневая экономика и экономическая преступность. Омск, 2003. 450 с.
12. Гарасюк О.А. Обґрунтування економічної доцільності розвитку офшорного бізнесу в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. 2001. Вип. 13. С. 222–228.
13. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2017. URL: www.ukrstat.gov.ua.
14. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ: Інститут економіки і прогнозування НАН України, 2009. 864 с.

REFERENCES:

1. Bozulenko O.K. (2010) Rol of ofshornoj finansovoi diialnosti u svitovii finansovii systemi [The role of offshore financial activity in the global financial system]. Ekonomist. no. 1. pp. 51– 53.
2. Volkova Yu.O. (2010) Rozvytok ofshornykh tsestriv u systemi mizhnarodnoho biznesu [Development of offshore centers in the international business system]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. no. 1. pp. 43–48.
3. Polotenko D.V. (2010) Vilni ekonomichni zony v konteksti rehuliuвання ekonomiky [Free economic zones in the context of economic regulation]. Finansy Ukrainy. no. 11. pp. 18–25.
4. Predborskyi V.A. (2005) Detinizatsiia ekonomiky v konteksti transformatsiinykh protsesiv. Pytannia teorii ta metodolohii: monohrafiia [Detonization of the economy in the context of transformation processes. The questions of theory and methodology: a monograph]. Kyiv: Kondor (in Ukrainian).
5. Redziuk Ye.V. (2015) Ofshoryzatsiia svitovoi ekonomiky: perspektyvy dlia Ukrainy i svitu [Offshore the world economy: prospects for Ukraine and the world]. (electronic journal), Available at: <http://aphd.com.ua/publication-34>.
6. Soina O. (1994) Vilni ekonomichni zony yak faktor rynkovoi ekonomiky [Free economic zones as a factor in a market economy]. Ekonomika Ukrainy. no. 4. pp. 35–37.
7. Shambost E. (2000). Entsiklopedyia ofshornykh zon [Encyclopedia of offshore zones]. Moskva (in Russian).
8. Sheremetynska O.V. (2016) Vplyv ofshornykh zon na ekonomiku Ukrainy [Influence of offshore zones on the economy of Ukraine]. Ekonomichniy prostir (electronic journal), no. 105. pp. 58-66. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2016_105_8.
9. Kabinetu Ministriv Ukrainy (2011) Perelik ofshornykh zon [Perelik ofshornykh zone]. (electronic journal), no. 143-p. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244091721>.
10. Kakhovych O.O., Natiushyn O.K., Shulika O.O. (2011) Funktsionuvannia ofshornoho biznesu ta neobkhdnist yooho zakonodavchoho rehuliuвання [Functioning of offshore business and the necessity of its legislative regulation]. Ekonomichniy prostir, no. 46. pp. 12–20.
11. Bekriashev A.K. (2003) Tenevaia ekonomyka u ekonomycheskaia prestupnost [Shadow economy and economic crime]. Omsk (in Russian).
12. Harasiuk O.A. (2001) Obgruntuvannia ekonomichnoi dotsilnosti rozvytku ofshornoho biznesu v Ukraini [Justification of economic feasibility of offshore business development in Ukraine]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 13, pp. 222–228.

13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) Investytsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy: stat. zb. [Investments of foreign economic activity of Ukraine: stat. save]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. (electronic journal), Available at: www.ukrstat.gov.ua.

14. Heiets' V.M. (2009) Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku [Society, state, economics: phenomenology of interaction and development]. Kyiv: Instytut ekonomiky i prohnozuvannia NAN Ukrainy (in Ukrainian).